

דף כט

'נכרי שחקק קב בבקעת — ישראל מסיקה ביום טוב. ואמאי, נולד הוא...' — משמע בגמרא שלפי הדעה האוסרת 'נולד' ביום טוב, [וכמותה אנו נוקטים להלכה], נכרי שחקק קב — אסור משום 'נולד'. (וכן פסק המגן-אברהם — תקא סק"ב). ומשמע מפשטות הדברים שגם בדברים השייכים לנכרי יש בהם איסור 'נולד'. וכן הכריע המגן-אברהם (תקה סק"ג. וכן נקט המשנ"ב ועוד). ואולם יש מן הפוסקים שסברו שאין איסור 'נולד' בשל נכרי, והם יעמידו שמדובר כאן בקב השייך לישראל, אבל בשל נכרי — מותר. (ע' מגן אברהם תקפו ס"ק כה). ויש דעה הסוברת שאף על פי שבעצם יש איסור 'נולד' בשל נכרי, מכל מקום כל דבר שגמרו בידי אדם, והיה אפשר לעשותו בכניסת השבת, אין בו איסור לישראל, וכגון פת שאפה נכרי לעצמו בשבת — מותרת לישראל. ולפי דעה זו, אם היתה הבקעת שייכת לנכרי וחקק ממנה קב, אין הקב אסור. (ובשעת הדחק או לצורך מצוה יש לסמוך על דעה זו. עפ"י שו"ע שכה"ד; שער הציון תקא אות לה. ולדעת רש"ל (ע' מגן אברהם שכה"ד) אין התר בגמרו בידי אדם אלא אם התחיל מבעוד יום. ובשו"ת דובב מירשים (ח"א נה) החמיר כדעה זו, ופסק שם אודות קרח הנעשה במכונה על ידי נכרים בשבת לצורך עצמם, אסור לישראל ליהנות ממנו באותה שבת).

'כיון דאדליק בהו פורתא הוה ליה שברי כלים וכי קא מהפך באיסורא קא מהפך' — משמע שאין איסור אלא אם מהפך, אבל עצם ההנאה שנהנה מן השבר-כלי כשהוא מוסק — אינה אסורה. ומכאן, שאין מוקצה אסור בהנאה הבאה מאליה אלא אך בטלטול או באכילה או בשימוש הנעשה בידיים, ואף ללא טלטול, כגון שסומך עליו כרעי מטתו במקומו, או שמסיק שבר כלי כשהוא במקומו. אך אין איסור בהנאה הבאה ממילא. אלא אם כן תדחה ותאמר ששונה כאן לפי שהאיסור נשרף ואינו בעין, מה שאין כן בשאר מוקצה העומד בעין. אך הצד הראשון עיקר. (עפ"י רשב"א. ומובא בפוסקים — ע' משנ"ב תקא סק"ו). וע"ע: ריטב"א להלן כבב. בית הלוי ח"א יב; שער הציון אותיות לא-לב ומשנ"ב תקו סק"ח ובבאור הלכה שם; ברכת מרדכי ח"א כז, ו-ז).

'דעבד כדרב מתנה דאמר רב מתנה אמר רב: עצים שנשרו מן הדקל לתנור ביום טוב, מרבה עצים מוכנין ומסיקין' — גם לשיטת הסוברים (ר"ן בשם 'יש מי שאומר') שאין להרבות עצים מוכנים לבטלן אלא כאשר יש בתנור עצים נוספים, אבל כשהעצים שנשרו מן הדקל נמצאים שם לבדם — אסור, גם לפי שיטה זו מותר להסיק בכלים שלמים ללא תוספת עצים אחרים — לפי שהוא מרבה עליהם ומערבם קודם שנאסרו. (עפ"י מגן אברהם תקו. וע"ע זכר יצחק לו).

'עצים שנשרו מן הדקל לתנור ביום טוב — מרבה עליהם עצים מוכנין ומסיקין' — ואף על פי שבשעה שמרבה עליהם עצים ומערבם, העצים הראשונים מתנדדים — אין חוששים לכך, שהרי זה כטלטול מן הצד ומותר. (עפ"י משנה ברורה תקו סק"י, ובשער הציון).

(ע"ב) 'לא יקוב אדם שפופרת של ביצה וימלאנה שמן ויתננה על פי הנר בשביל שתהא מנטפת' — 'וטעמא משום גזרה שמא יסתפק הימנו וכיון שהקצהו לנר חייב משום מכבה'.

רש"י. ונראה שבא רש"י ליישב שלא נקשה אם כן כשפרצה דליקה בבית מדוע מותר להציל הלא אילו לא היה מציל, היה דולק כל מה שבבית, והרי זה כמו המסתפק בשמן הנועד להדלקה — ולכן תירץ רש"י שרק כשהקצהו נחשב כמכבה.

ויש לעיין מה הדין בסגירת בלוני גז הגורמת לכיבוי האש לאחר זמן קצר ולא מיד — האם זה נחשב כמכבה, שהרי הבלונים הוקצו להדלקה, או כיון שהדרך היא לכבות ואין הדרך שהאש תדלק בהמשך אחד עד גמר המיכל, אם כן אולי לא נחשב כהקצה. וכן יש לדון אם מתחילה כשהדליק הנר חשב להשתמש בשמן, והרי לא הקצהו כולו להדלקה. (מהגרונ"ג גולדברג שליט"א.

זו לשון הגרא"ו (קובץ שעורים ח"ב לג, ב): 'מצינו דבר נפלא, שהמחשבה פועלת על המציאות, בפרק במה מדליקין, בהמסתפק משפופרת שהקצה אותה במחשבתו לנר — חייב משום מכבה, ואילו לא הקצה אותה, לא היה חייב משום מכבה, דעל ידי הקצאתו ומחשבתו נחשב השמן שבשפופרת כאילו היה בתוך הנר'. ומשמע שנקט סברה זו גם כלפי דין תורה, להחשיבו 'מכבה' ממש בגלל מחשבתו. וכן נקט בבית ישי (קכג) והעיר על דברי הקובץ-שעורים 'איני יודע מה הפלא שבדבר, וכמדומה דאשכחן טובא כיוצא בזה'. והביא שם דברי החזו"א שכתב גם הוא לדייק מפרש"י שיש חילוק אם הקצה אם לא, אלא שטען שאין שייך חילוק זה אלא בשבות דרבנן ולא בדאורייתא).

בירושלמי מובא טעם נוסף לדין משנתנו; מפני שלא הותחלה ההדלקה בשמן המטפטף לנר. והיינו, לא התירו חכמים לעשות פעולות בערב שבת שימשיכו בשבת אלא אם הותחלה המלאכה לפני השבת, או שאפשר שתתחיל (כגון פריסת מצודות), אבל אם עושה דבר שיתחיל בשבת — אסור. ואם כן, כל טיפה וטיפה הנוטפת בשבת לנר, מתחילה בה הדלקה בשבת. ואולם טעם זה אין אנו נוקטים אותו להלכה. ע' בשו"ת שבט הלוי ח"א מו.

'מוכרי כסות...' — ע' בתוס' ובחדושי הרשב"א, הר"ן, הריטב"א ובמאירי; חדושי בית מאיר; ר"ן חולין פרק שביעי; בית הלוי ח"א א, ה; מנחת שלמה צא, ט.

פרפראות

(ע"ב) 'שאלת לפרש לך משנת לא יקוב שפופרת של ביצה — דע כי ענין זה עושין התלמידים שרוצים לנדד שינה מעיניהם כל הלילה ויש להם נר של חרס והוא קטן מהכיל השמן למדת כל הלילה — ולוקחין שפופרת של ביצה ונוקבין בה נקב דק והשמן מטפטף מעט מעט. ואסרו חכמים דבר זה בשבת שמא יסתפק מן השמן...'. (תשב"ץ ח"ב ריו)

'שפופרת של ביצה' — הרב מברטנורא מפרש: קליפה קשה של ביצה. ואולם יש אומרים שצריך לומר ביצה, והיינו קנה של אגם, כמו היגאה גומא בלי ביצה. (אליה רבה רסא, בשם מהרי"ל. וראה: 'עיונים בדברי חז"ל ובלשונם' עמ' יב, סימוכים מענינים לגירסה זו).

'אמר רבי יהודה: פעם אחת שבתינו בעליית בית נתזה...' — כך דרכו של רבי יהודה ביחוד, בהבאת מעשה לסייע להלכה שאמר. ע' במצוין בבבא-מציעא סג — 45 מקומות בתלמוד ובתוספתא.

ד. תפלין אינן כשרות אלא ממין טהור. (למען תהיה תורת ה' בפיך מן המותר בפיך). והוא הדין לעור הבתים, השערות שכורכים בהן הפרשיות והגידים שתופרים בהם — כולם הלכה למשה מסיני שאין כשר אלא ממין טהור. ואף הרצועות, אמר רב יוסף, לא הוכשרו במלאכת שמים אלא עור בהמה טהורה בלבד.

הרמב"ם כתב (תפלין ג,א, עפ"י ירושלמי) שהלכה למשה מסיני לכרוך הפרשיות במטלית או בקלף. וכתב הסמ"ק (קנג והובא בבית יוסף סוס"י לב) שיש להקפיד שלא לכרוך אלא מקלף כשר. ויש מפקפקים בזה, ויש אומרים שאין זה אלא לכתחילה (ע' בהגר"א או"ח לב, מד; מאור ישראל כאן).

דפים כח — כט

מ. פתילת הבגד —

א. מה דינה לענין קבלת טומאה?

ב. מה דינה לענין הדלקתה בנר של שבת?

א. נחלקו רבי אליעזר ורבי עקיבא במשנתנו, על פתילת הבגד שקיפלה ולא הובהבה, רבי אליעזר אומר: טמאה היא. ורבי עקיבא אומר: טהורה. ושני הסברים ניתנו למחלוקתם:

האחד, נחלקו האם קיפול הבגד לעשותו פתילה מבטלו מתורת בגד או קיפול אינו מועיל ונשאר בתורת 'בגד' לענין קבלת טומאה.

ההסבר השני, אמר רב המנונא: מדובר במטלניות הקלות בעיני בעליהן, כגון בגד שהתקינו לפקק בו את המרחץ או לנער בו את הקדרה וכדומה, והוא פחות משלשה טפחים על שלשה. (ו'קיפלה' שנקטו — לאו דוקא, אלא משום הדלקת הנר אמרו כן). ולכל הדעות אם הניחו בקופסא — מקבל טומאה, (גם אם השתמש בו אחר כך לפיקוק וכדו'. רי"ף). זרקו לאשפה — אינו מקבל טומאה. ומחלוקתם כשתלאו במגוד (= קולב) או הניחו מאחורי הדלת — האם הוא חשוב לקבל טומאה אם לאו. ורבי עקיבא סבר [במסקנתו] כרבי יהושע שמטהר אף על פי שהניחו במגוד ולא זרקו. [ובתחילה סבר רבי עקיבא לחלק בין תלאו במגוד, שמקבל טומאה, ובין הניחו מאחורי הדלת, שאינו מקבל טומאה]. הלכה כרבי עקיבא (רי"ף).

ב. פתילת הבגד ראויה לנר של שבת. ואולם אם היא בגודל שלש אצבעות על שלש מצומצמות, לפי דעה אחת (רבי אליעזר — כפירוש ר' אלעזר בשם ר' אושעיא, וראב"א), אסור להדליקה ביום טוב שחל בערב שבת, וזאת על פי שלש הנחות: א. אין מסיקים בשברי כלים — (שנשברו ביו"ט, משום 'נולד'). ב. המדליק נר שבת צריך שידליק ברוב היוצא. ג. קיפול הבגד וגידולו כפתילה (שנעשה לפני יו"ט) אינו מבטלו מתורת 'בגד'. הלכך, מיד שמאחזו האור בפתילה, נתמעטה מג' על ג' ונעשית 'שבר כלי' ביום טוב, ושוב אסור לו להמשיך ולהדליקו, שהרי אין מסיקים בשברי כלים. ואולם אם נחלקו על אחת מההנחות הללו — מותר. וכן סובר רבי עקיבא.

דעה נוספת יש, שאין להדליק נר של שבת בפתילת הבגד שלא הובהבה — כי אין מדליקים בפתילה שאינה מחורכת, [ולא בסמרטוטים שאינם מחורכים. ויש גרסה: אפילו מחורכים]. כן פרש רבא (רבה. תוס') בדעת רבי אליעזר, אבל רבי עקיבא מתיר (וראה עוד להלן).

מא. האם מותר להסיק או להשתמש בשברי כלים ביום טוב? וכן בגרעיני תמרים ובקליפות אגוזים?

רבי יהודה אומר: אין מסיקים בשברי כלים (— שנעשו 'שבר' ביום טוב) משום איסור שימוש ב'נולד'. ורבי שמעון מתיר. כיוצא בדבר נחלקו על הסקה בגרעיני תמרים וקליפי אגוזים שהופרדו מן הפרי ביום טוב. וכן לענין שימוש אחר בהם, כגון האכלתם לבהמה. רבי חייא הורה לרב כרבי יהודה לאסור, [ולא הוכרע בגמרא האם רב קיבלה ממנו אם לאו]. ואילו רב אדא בר אהבה פסק כרבי שמעון, שלכך נכרי שחקק קב בבקעת — ישראל מסיקה ביום טוב, כי אין איסור משום 'נולד' לדעתו.

תמרים שאינם מבושלים דים, ושאריות הפרי דבוק לגרעין, ראויים הגרעינים לאדם הלכך מותרים הם בטלטול.

לדעת האוסר להסיק בשברי כלים, כאשר מסיק כלים שלמים — לא יגע בהם אחר שנפחתו אלא אם ירבה עליהם עצים מוכנים, ואז יכול להפך בהם.

יש אומרים שלפי מסקנת ההלכה (לדעת הרמב"ם), אפשר להסיק בכלים שלמים גם אם לא ירבה עליהם עצים מוכנים (ע' שער המלך י"ט ב,יב).

הרמב"ם השמיט ההלכה שאין מסיקים בגרעיני תמרים. ויש שכתבו שסמך על סוגיא במסכת ביצה, שנוקטת שהגרעינים מותרים אף למאן דאמר אין מסיקים בשברי כלים (ע' פני יהושע וראשון לציון ביצה כא). ואולם להלכה כתבו הפוסקים שגרעיני תמרים אסורים, אם אין דבוק בהם שאריות מהפרי הראוי לאדם (עפ"י משנה ברורה תקא סק"ל).

דף כט

מב. א. האם צריך לחרוך את הפתילה לפני הדלקתה לנר של שבת?

ב. האם מותר למלא כלי עם שמן וליתנו לפני השבת ליד הנר לצורך הדלקה, (ע"י טפטוף או שאיבה בפתילה)?

ג. האם מותר לגרור רהיטים בשבת או שמא יש לחוש לעשות חריץ?

א. לדעת רבא (רבה) לפי רבי אליעזר, אין מדליקים בפתילה שאינה מחורכת, ולכן צריך להבהבה מקודם. אבל לרבי עקיבא אין צריך, וכנ"ל.

'ובחנם נהגו אנשים להדליק הפתילה ולכבותה כדי שתהא מהובהבת, דהא אין הלכה כרבי אליעזר דשמותי הוא' (תוס'. וכן פסק הרי"ף וכ"ה בשלחן ערוך רסד, ט). ואולם הרמ"א הביא מנהג זה, להדליק ולכבות כדי שייאחו האור בפתילה יפה. ואף בנר הכרוך כעין שלנו עושים כן. וזה יעשה האיש מתחילה, ובכך לא תשהה האשה בהדלקתה בהגיע זמנה (משנ"ב, בשם אחרונים). ומובא בשם החזו"ן-איש שנרות שלנו שנדליקים היטב אין צריך להדליקם ולכבותם קודם ההדלקה, ויותר נאים כשאינם מחורכים (מובא ב'דינים והנהגות' או"ח פ"ט ו ועוד).

[המדליק נר לשבת, צריך שידליק ברוב היוצא. עולא. ומובא להלכה].

ב. לא יקוב אדם שפופרת של ביצה וימלאנה שמן ויתננה על פי הנר בשביל שתהא מנטפת (שמא יסתפק ממנה), ואפילו היא של חרס. ורבי יהודה מתיר [בין בשפופרת בין בשל חרס]. אבל אם חיברה היוצר [או כעין יוצר — בסיד ובחרסית] מתחילה — מותר, מפני שהוא כלי אחד. והוא הדין לענין נתינת ראש הפתילה בקערה מלאה שמן המונחת בצד הנר — מחלוקת חכמים ורבי יהודה.

[מבואר בגמרא שגם לדעת חכמים, לא מיחו הזקנים ביד משפחת בית נתזה שנהגו כך, לפי שזריוזים היו].

הלכה כחכמים (רי"ף).

ג. נחלקו רבי יהודה ורבי שמעון האם מותר לגרור מטה כסא וספסל בשבת, כשאינו מתכוין לעשות חריץ. [אבל אם עשיית החריץ הכרחית — מודה רבי שמעון ב'פסיק רישיה ולא ימות' שהוא אסור. אביי ורבא, להלן עה. ועוד].
והסיקו בגמרא (דלא כרבי ירמיה רבה) שרבי שמעון התיר לגרור אפילו רהיטים קטנים שאפשר ליטלן בידו. ועולא אמר: מחלוקת בקטנים, אבל בגדולים גם לרבי יהודה מותר.
רבי יצחק בן אלעזר פסק כרבי יהודה לאסור, ואפילו מעל רצפת שיש גזרה משום משטח שעושה חריץ.

א. מבואר בתוס' שבעיר שכל בתיה מרוצפים, אין לגזור בדבר. והרמב"ן (צה). חולק.

ב. להלכה קיימא לן כרבי שמעון, שדבר שאינו מתכוין מותר.

ונחלקו הראשונים האם לרבי יהודה אסור הדבר מן התורה או מדרבנן (ערש"י להלן קא: תוס' להלן מא: צה.).

דפים כט — לא

מג. כיבוי הנר בשבת — מתי חייבים עליו, מתי פטורים ומתי מותר אף לכתחילה?

כיבוי הנר — מלאכה היא שחייבים עליה בשבת. לרבי שמעון הסובר מלאכה שאינה צריכה לגופה — פטור, אין חייבים אלא כשמכבה לצורך עשיית פחם וכדומה, אבל המכבה כחס על הנר, השמן או הפתילה — פטור אבל אסור. והוא הדין לחולה שאין בו סכנה. ולרבי יהודה חייבים אף בכגון זה, כי לדעתו מלאכה שאינה צריכה לגופה — חייב. ורבי יוסי פטר בכולן חוץ מן הפתילה.
[ושני הסברים ניתנו בדבריו; עולא אמר שרבי יוסי סובר מלאכה שאינה צריכה לגופה — חייבים עליה, ואעפ"כ אם מכבה לצורך הנר או השמן פטור, כי סובר שאינו חייב במלאכת קלקול אלא על מנת לתקן בדבר עצמו, כגון סוחר על מנת לבנות במקומו הוא שחייב ולא ע"מ לבנות במקום אחר. וגם כאן, דוקא כבוי לצורך תיקון הפתילה חייב. ורבי יוחנן אמר: רבי יוסי סובר מלשאצל"ג פטור עליה, וזה שמחייב על הפתילה — כי מתקן הוא בכך, שהרי צריך להבהבה כדי שתהא גדלקת היטב אחר כך].

א. הרמב"ם (שבת א, ז; יב, ג; ובתשובה תסד) והרי"ף (פרק 'כירה') פסקו כרבי יהודה, שמלאכה שאינה

צריכה לגופה — חייב, ואילו הראב"ד והרז"ה ועוד פסקו כרבי שמעון.

יש מפרשים שהרמב"ם פוסק שהסותר אינו חייב אלא על מנת לבנות במקומו. ואף על פי כן פסק שהמכבה את הנר כחס על השמן והנר — חייב. ויש לפרש לפי שמכבה כגון זה היה במשכן, אבל סותר ע"מ לבנות במקום אחר לא היה, שכיון שעפ"י ה' יחנו — כעל מנת לבנות במקומו דמי. עפ"י אור שמח שבת י, יב. ויש אומרים שלדעת הרמב"ם סותר חייב אף על מנת לבנות במקום אחר. ע' ראש יוסף כאן; מנחת חינוך מוסף השבת כו.

ב. אם לא מתכוין בכיבוי בשביל עשיית פחם, אך הפתילה לא הוכהבה מערב שבת, נמצא שנוח לו בכיבויו בהריכת הפתילה — נחשב כמלאכה הצריכה לגופה וחייב. עפ"י רעק"א.